

VZDĚLÁVATELSKÉ LISTY

02 | ČERVEN 2020

**SOKOLSTVU
JOSEF MÁNES**

3-6

MÁNES

200 let
od narození
Josefa Mánesa

7-8

ZNAK SOKOLA

Kdy se poprvé
objevil?

9-12

PRAPORY

Mánesovy
sokolské
prapory

13-14

KROJ

Jak to bylo
se sokolským
krojem

14-15

PSALO SE

O Mánesovi
Renáta Tyršová

Vážení čtenáři,

v březnu letošního roku jsme si připomněli sté výročí od uzákonění naší státní vlajky, symbolu, který doprovázel všechny významné okamžiky Československé republiky, a nejenak je tomu i dnes. Stejně jako Česká republika, i my sokolové máme své symboly, které nás doprovázejí od prvních let existence naší organizace. Většinou jsou spojeny se jménem vynikajícího českého umělce, malíře Josefa Mánesa, od jehož narození uplynulo 12. května přesně 200 let. U zrodu Sokola stál v roce 1862 spolu s dalšími významnými osobnostmi tehdejšího kulturního života, ať už to byla Karolína Světlá, Mikoláš Aleš, Jan Neruda či František Ženíšek. Právě tato skutečnost vedla k tomu, že Sokol od svého vzniku přesáhl rámec tělocvičného hnutí a stal se díky jeho programovému směřování Miroslavem Tyršem jedinečnou organizací spojující výchovu tělesnou, duševní a mravní. Ze všech zmíněných osobností bude v naší historii navždy patřit zcela mimořádné místo především právě Josefu Mánesovi.

Již krátce po založení Sokola jej Jindřich Fügner požádal o vypracování návrhu sokolského kroje. Kombinací několika Mánesových návrhů nakonec vznikl základ kroje používaného dodnes. Záhy vstoupil do sokolské historie podruhé, když vytvořil pro Sokol prapor malovaný olejovými barvami na červeném a bílém hedvábí. Zvolenou červeno-modro-bílou barevnou kombinací prapor odkazoval na v té době velmi populární tzv. panslovanské barvy, které byly stanoveny na všeslovanském kongresu v Praze v roce 1848. Mánes navrhl i hlavici žerdi praporu s krásně propracovaným sokolem. Poprvé byl prapor slavnostně rozvinut 1. června 1862 v pražském sále U Apolla v Ječné ulici. Matka praporu, spisovatelka Karolína Světlá, při této příležitosti pronesla památná slova: „Jen v těle zdravém a silném přebývá duch zdravý a jen z ducha zdravého prýští se ono blahodárné světlo, ježto budí v národě zárodky budoucnosti blahé.“

Na již zmiňované hlavici žerď praporu a na dvou vyšívaných stuhách, které byly k praporu připnuty, se nachází třetí a patrně nej důležitější Mánesovo dílo určené pro vznikající Sokol – sokolský znak. Od Mánesových časů prošel celou řadou změn. Jak se měnila doba, upravoval se i znak. Jeho geniálně zvolená grafická podoba slova Sokol ale zůstává jeho základem i po 158 letech.

Připomeňme si tedy v tomto čísle Vzdělavatelských listů společně 200. výročí narození umělce, který stál u zrodu naší organizace. Na rozdíl od davů turistů, kteří každý den čekají před Staroměstským orlojem, aby zhlédli Mánesovo slavné kalendárium, máme my sokolové výhodu, že se z jeho umění můžeme těšit kdykoliv, byť jen letmým pohledem na jakýkoliv předmět se znakem Sokola.

Zajímavé čtení vám přeje

Michal Burian,

vzdělavatel České obce sokolské

čeps

Vedeme energii těm, kteří ji násobí

Časopis SOKOL – Vzdělavatelské listy – samostatná speciální příloha časopisu SOKOL, vydává Česká obec sokolská

| Adresa redakce: ČOS, tiskové oddělení, Újezd 450/40, 118 01 Praha 1, tel. 257 007 332, e-mail: jhorka@sokol.eu

| Redakce: Jana Horká, Kateřina Pohlová | Tisk: Tiskárna V&H Print Hlávko s.r.o. | Informace o časopisu podává

a objednávky vyřizuje redakce. Nevyžádané rukopisy a fotografie se nevracejí. Za věcný obsah článků odpovídají autoři. Redakce si vyhrazuje právo příspěvky upravovat, krátit nebo komentovat | MK ČR E 17339, ISSN 0489-6718

200 LET OD NAROZENÍ JOSEFA MÁNEŠA

Text: Kateřina Pohlová,
Vzdělávací odbor ČOS

Foto: Archiv ČOS

Český malíř a ilustrátor, představitel romantismu a mistr české krajinářské malby – to byl Josef Mánes. Pocházel z umělecky nadané rodiny. Jeho otcem byl profesor krajinomalby na pražské malířské Akademii. Mánesův strýc Václav byl na této škole ředitelem. Josef studoval malířství od svého dětství, a to nejen v českých zemích, ale také např. v Mnichově. Jak bývá u umělců zvykem, často jezdil na studijní cesty, procestoval Německo, Polsko, Slezsko. V roce 1854 odjel Mánes z Prahy na

Moravu do Čech pod Kosířem, kde pobýval u svého přítele, hraběte Bedřicha Sylva-Taroucca. Zde, v krásné přírodě moravské Hané, namaloval své nejlepší obrazy. Na Moravě vyhledával různé typy lidí a studoval zde národní kroje. Bohatým obdobím na činnost byla i léta šedesátá, kdy díky svým rozsáhlým kontaktům získal zakázku k vytvoření medailonů na staroměstském orloji. Celý život trpěl Mánes duševní chorobou, která se mu v různých etapách života horšila a lepšila.

Po polovině 60. let se do jeho tvorby dostávají zmatené prvky, přátelům píše nesmyslné dopisy. Doktoři ho posílají do Itálie, která je jeho vysněnou destinací, a věří, že se mu zde duševní stav zlepší. Bohužel se tak nestává a sestra Amalie si pro bratra musí přijet a odvézt ho zpět. Mánes umírá předčasně roku 1871 v jednapadesáti letech. Za jeho smrt nejspíše mohla progresivní paralýza. Jedná se o postupné odumírání mozku po infekci syfilidou. Mánes nebyl nikdy ženat, zamiloval se ale do rodinné služebné Františky, která s ním i otěhotněla. V té době se již o domácnost starala Mánesova sestra, která nepřipustila, aby se bratr společensky nevhodně oženil za služebnou. Těhotná Františka musela opustit byt. Oba Josefovi sourozenci – Amálie i Quido – šli rovněž ve stopách svého otce a malovali. Mánesova tvorba vychází z romantismu a mezi jeho známá díla patří život na Hané, rodné prostředí Starého Města, portréty a novorokové scény z prostředí šlechtických mecenášů. V době vrcholného národního obrození navrhl reliéfy pro vchodová vrata kostela v Karlíně.

Kromě níže zmiňovaných praporů vytvořil i prapory další, například pro spolek Hlahol, jehož členové byli také u rozvinutí sokolského praporu. Znamé jsou i Mánesovy ilustrace k Bellmannově vydání Rukopisu královédvorského, které vyšly až po umělcově smrti. V ilustracích vytvořil přesvědčivý obraz dávných Slovanů, inspiraci čerpal ve středověkých románských a gotických památkách a jejich oděv byl archaickou stylizací lidových krojů. Průřez Mánesovou tvorbou se dá názorně ukázat právě na jeho díle spojeném se Sokolem, ať už prostřednictvím Fügnerovy osoby, nebo skrze sokolské prapory, z nichž některé nebyly primárně vyhotoveny pro sokolské jednoty. Portrétní tvorbu reprezentují tři obrazy rodiny Tureckých a Fügnerů. Jelikož Mánes nebyl umělcem, který by si dobyl slávy už za svého života, musel brát různé zakázky, aby se uživil. Mezi jeho práce proto patří i různé návrhy na diplomy či zdobné vazby, tak jak to vidíme u zakázek kolem bratra Fügnera. Významným dílem jsou mistrovské prapory. Jeho důkladné studium lidového kroje po celém Rakousku-Uhersku se zas mohlo zúročit v návrzích sokolských krojů.

MÁNES A SOKOLSTVO

Vzpomínají-li dnes sokolové na události krátce po založení Sokola v roce 1862, nikdy nevynechají Josefa Mánese. Jednou z prvních veřejných slavností sokolstva bylo předání praporu členům spolku pražskými ženami. Prapor maloval Josef Mánes, a když se podíváme na obraz znázorňující tuto slavnost, vidíme, že někteří sokolové mají na sobě čerstvě ušitý sokolský kroj, který vznikl na základě návrhů opět Josefa Mánesa. Spolupráce spolku a umělce je propojena skrze zakladatele Sokola – Tyrše a Fügnera, kteří si cenili umělcovy práce. Tito sokolští otcové se poprvé setkali až někdy v roce 1860, oba se však s Mánesem znali mnohem dříve. Miroslav Tyrš se poznal s Mánesem v Lorencově kavárně a občas se potkávali i v bytě prof. Jana Purkyně, kam Tyrš chodil za jeho asistentem, svým přítelem Sachsem, a kde měl Mánes jeden čas také ateliér. V té době pracoval Josef Mánes na ilustracích k Rukopisu královédvorskému a požádal Tyrše, aby mu stál modelem. Tyrš v té době studoval na filozofické fakultě a ve volných chvílích cvičil,

Detail Mánesovy výzdoby adresy

Mánesův Zbyhoň

Desky, tzv. adresa

byl ideální předlohou pro slovanské reky. Nejvěrnějším obrazem modela je jinoch s mlatem ve zpěvu o Zbyhoni. Díky vzpomínkám Renáty Tyršové na vyprávění jejího manžela dnes víme, že Mánes nechal nejdříve cvičit Tyrše s mlatem, aby viděl pohyb již znaveného bojovníka. Důvěrnějšího přátelství ale mezi nimi nebylo. Po Mánesově smrti si Tyrš postěžoval své manželce, že jej mrzí, že umělce lépe nepoznal. Stal se alespoň jeho prvním životopiscem a kritikem jeho díla. Díky jeho dobrozdání radní Prahy zakoupili pro městské muzeum díla z Mánesovy pozůstalosti. Když Tyrš ještě žil, pracoval na studiích o Mánesově životě a díle společně se svou manželkou, po jeho smrti pokračovala Renáta Tyršová v započatém díle a několik svých studií také věnovala Mánesovi (více na str. 15 v článku Psalo se před). Ještě dříve než Miroslav Tyrš se s Josefem Mánesem prostřednictvím nakladatele Bellmanna seznámil Jindřich Fügner. Na začátku roku 1853 se zasnoubil s Kateřinou „Katynkou“, dcerou Josefa Tureckého. Snoubenec se v létě nechal Josefem Mánesem portrétovat, aby obraz věnoval

své nastávající. Fügner byl sice z německé rodiny, ale přilnul k českému prostředí a stal se odpůrcem habsburské monarchie. Místo studií se věnoval obchodu a hodně cestoval. Svě vzdělání doplňoval četbou knih a diskusemi s přáteli. Nepřekvapí, že si porozuměl i s Mánesem, který se stal rodinným přítelem. Obraz byl pověšen v novém manželském bytě o čtyřech pokojích a brzy po svatbě k němu přibyl portrét druhý – Kateřiny Fügnerové, taktéž od Mánesa. Nebylo to poprvé, co Josef Mánes maloval ženu z rodiny Tureckých. Před malířovým plátnem seděla i matka Kateřiny, Antonie Turecká. Maloval ji v rozpuku ženství. V šestnácti letech se vdala za čtyřicetiletého Josefa Tureckého, který byl hospodářským radou u kněžny Ditrichštejnové a členem městské rady, kde měl na starost péči a zakládání sadů. Spolu měli sedm dcer a jednoho syna. Antonie Turecká zemřela předčasně v 36 letech.

Mimo sokolských zakázek oslovil Fügner Mánesa stran zhotovení diplomu pro spolek Gabelsberských stenografů. V těsnopise viděl Jin-

dřich Fügner zlepšení v úřednické práci v pojišťovně, kde byl ředitelem. Na jeho popud byl spolek založen a on se stal v listopadu 1859 jeho prvním předsedou. Sám se těsnopisu učil u Šimona Bleyera. Jedním z cílů, kterých chtěl dosáhnout, byl rozvoj písma v češtině. Aby stenografy motivoval, vypsál cenu na 20 dukátů za nejlepší převedení Gabelsbergovy soustavy do českého jazyka. U Mánesa objednal návrh diplomu pro členy soutěže, ale zřejmě kvůli dalším finančním nákladům k jeho zhotovení nedošlo. Na skice s charakteristickým mánesovským ornamentem umístil malíř nahoru postavu Jupitera a po stranách postavy Hegera (chybně napsán jako Hegel) a Hubera. Pod prostorem určeným pro nápis stojí skupina mladých mužů okolo starce, který jim podává výklad o tajích těsnopisu. Pod nimi jsou na stylizované zídce čtyři znaky – Slovenska, Slezska, Moravy a Čech. Na levém soklu je znázorněno egyptské hieroglyfické písmo, vpravo těsnopis. Ornamentikou a ztvárněním postav připomíná díla tvořená právě pro Sokol. Také pro stenografy pořádal závod v psaní a pro ty nejrychlejší obstarat na vlastní náklady ceny.

Jindřich Fügner

Antonie Turecká

Kateřina Fügnerová

V roce 1863 byl Fügner pro změnu na straně obdarovaného. Ke svým jmeninám dostal od členů Sokola Pražského tzv. „adresu“. Tento dar byl poděkováním za stavbu tělocvičny přímo pro Sokol. Zde se projevilo Mánesovo studium starých vazeb. Desky byly potaženy červeným aksamitem a v rozích byly čtyři vypuklé hřeby. K zavření desek sloužila poutka končící stříbrnými sponami. Ve středu desek byl stříbrný štít s typickým mánesovským ornamentem, do něhož jsou zakomponovány čtyři dvojice

cvičících postav. Uprostřed v kruhu z lipových lístků stojí rozkročený pták sokol na stuze s nápisem „Tužme se“. Podobnost s vyobrazením sokola na praporu je ve stojící poloze dravce s pohledem doleva a stejným sokolským heslem. Liší se v rozpětí křídel a náklonu hlavy. Podle vzpomínek Renáty Tyršové, dcery manželů Fügnerových, byl štít vyroben v Lebedově puškařském závodě, kde osobně Mánes dohlížel na kvalitní provedení ryteckých prací podle svého nákresu. Renáta Tyršová, která se

provádala za Tyrše až po otcově smrti, vzpomínala v časopise Sokol i na návštěvu Mánesa v tělocvičně. „Jednoho večera sešel se tatínek při cvičení s Mánesem, nevěda ovšem, že ten tam přišel proto, aby si okoukal pohyby při různých cvičích a aby si vybral modely. Smluvit s Tyršem, že na stříbrné desce mezi zákruty ornamentu, jehož střed bude tvořit pták sokol ve věnci, s heslem „Tužme se!“ umístí dvojice borců. Jsou znázornění v běhu, skoku, zápasu a šermu.“

Návrh diplomu pro stenografy

SOKOLSKÝ ZNAK

Je všude, je vidět, je svůj, je náš. A vymyslel ho právě Mánes. Poprvé se sokolský znak v podobě, v jaké se používá dodnes, objevil na stuhách a žerdi prvního sokolského praporu. V různých vzpomínkách na první měsíce po založení spolku není znaku věnována přílišná pozornost, ale ujal se mezi členy (tehdejší mluvou „údy“) velice rychle především na odznáčcích zapichovaných do kokardy či na přezce u kalhot. Však ještě před tím, než Mánes přišel s návrhem propletence,

vyráběly se podomácku odznáčky s písmenem „S“. Detailně se o tom rozepisuje Renáta Tyršová ve svých vzpomínkách na otce, který rozdával odznaky na jedné zábavě na Střeleckém ostrově. „Jednoho dne časně zjara jsme se Sofinkou šly do města nakupovat. V jednom obchodě na Starém Městě jsme nakoupily mnoho loket červených stužek, jinde kus špadrilu a červené hedvábí k šití. „To je na odznaky pro sokoly,“ vysvětlovala mi Sofinka. Že maminka s pomocí panské Lojzin-

ky v komoře vedle spíže na konci dlouhé chodby u našeho bytu škube ptáky, kterých došla odkudsi z hor celá bedna a kteří již málo příjemně zapáchají, jsem věděla. Vždyť jsem si bedlivě prohlížela ty sokolíky a káňata se silnými zobany a drápy a slyšela jsem maminku si stěžovat, jak těžce pouští ti dravci, až jí z toho konce prstů bolí. Pentličky i to ostatní jsme donesly domů a bylo třeba se dát hned do práce, vždyť druhého dne měla být zábava, na které tatínek chtěl sokoly podělit odznaky. Krabičky s lesklými písmenky S již byly připraveny. „Budeš také pomáhat, Renátko,“ rozhodla maminka, „a též pan Novotný.“ „A jejej, copak pan Novotný umí šít?“ divila jsem se. „Šít nebude, ale rovnat peřička a zapichovat do kokard písmenka.“ Sofinka mne poučila, jak se stužky nabírají, rozstříhala je na kousky

na jednu kokardu potřebné a spojenými silami rostla kupa hotových kokard utěšeně. Bylo jich hodně, již tehdy měla jednota kolik set členů.“ Renáta také vzpomíná na speciální odznak, který vymyslela její maminka pro pana Tyrše. Dostal tenkrát místo hlavičky s písmenem „S“ hlavičku jinou – sokolí a vycpanou. Ze Střeleckého ostrova se tenkrát Fügner vrátil plný dojmů a vyprávěl doma rodině, jak se ostatním členům zamlouvala jeho červená košile, jak si navrhli tykat a že je lepší zdravít se „Na zdar“ než „Zdař Bůh“.

Je až s údivem, kolik toho členové Sokola stihli v prvním roce existence spolku. Vše, co tehdy v prvních měsících vymysleli, používáme dodnes. Originalita a nadčasovost sokolského znaku je až neuvěřitelná. I tento náš sokolský propletenec prošel vývojem, jak dokazují příložené obrázky, ale přes to všechno není od své původní podoby tolik vzdálen. Srovnáme-li to s jinými známými znaky a logy, jedná se o jev celkem neobvyklý až výjimečný. Kdyby dnes Mánes, dvě stě let od svého narození, na jeden den ožil, byl by jistě mile překvapen a potěšen, neboť byl znám svou pečlivostí a precizností. Do širokého povědomí se znak dostává, když jej Karel Maixner umístí do středu záhlaví časopisu Sokol (1871) s ornamentem okolo, který má odkazovat právě na Mánesa. Propletenec „Sokol“ je již zde v dvojité ohraničeném kruhu.

MÁNESOVY SOKOLSKÉ PRAPORY

GARDOVÉ PRAPORY ROKU 1848

*„Sotva projdeš tím bohatstvím
památek, zrakem utkvíš na praporech
z r. 1848, pod nimiž garda sobotecká
(maloval jim jej Mánes), zbraslavská
a jičínská prožily krátkou epizodu své
vojenské slávy.“*

Přišel revoluční rok 1848 a s ním i naděje na změny šířené z Itálie a Francie. I v Sobotce vyhrávala v městě hudba a vznikaly národní gardy, ochotné bojovat za konstituci. Početnou gardu ochotníků vedl poštovní Svoboda, kupec Alois Šolc a lékárník Fierlinger. Poslední z jme-

novaných zařídil zhotovení gardového praporu, který soboteckým namaloval Josef Mánes. Posvětil ho litoměřický biskup Augustin Bartoloměj Hille pravděpodobně při biřmování v Sobotce v červnu 1848. O svatodušních bouřích dorazilo do Sobotky i několik gard ze severu, které šly na pomoc Praze, zde se však dozvěděly o neúspěchu revoluce a bombardování hlavního města a vrátily se zpátky. Rok 1848 přešel, jediným významnějším úspěchem bylo zrušení roboty, gardy se rozešly a Mánesův prapor byl společně s výzbrojí uložen ve vojenské

pevnosti v Josefově. Od 60. let se začalo povolovat zakládání národních spolků a v Sobotce v roce 1869 vznikla po pražském vzoru sokolská jednota. Té byl o rok později věnován právě gardový prapor. Na líc Mánes namaloval znak města a nad tím je vyšíť nápis „BOHU a VLASTI!“ Pod tím je letopočet 1848 odkazující na vznik praporu. Na rubu vidíme českého lva stříbrem namalovaného na rudém hedvábí. Dole je opět letopočet 1848, ale nahoře byl domalován letopočet 1870 odkazující na odevzdání praporu Sokolu. Dnes prapor můžete spatřit vystavený na loveckém zámku Humprechtě.

Tři gardové prapory – sobotecký, jičínský a zbraslavský, které dostali sokolové k používání, byly při příležitosti VI. všesokolského sletu 1912 vystaveny v síni Staroměstské radnice. Z popisu výstavy je i citát zmiňovaný v úvodu. O Mánesově praporu se mluvilo pouze v souvislosti se Sobotkou, nicméně Mánesovi je přisuzován i zbraslavský prapor. Ten se mezi sokolskými prapory pyšnil unikátem – vyobrazenou náboženskou tematikou. Na jedné straně praporu byl vyobrazen český lev, na druhém Zbraslavská

Studie pro prapor

madona. Prapor původně lemovaly červené listy se zlatými štrápci. Jeho žerď byla červená s bílými rýhami a zlatými ozdobami, s vinoucí se révou s hrozny a byla zakončena pozlaceným hrotem. Ve zbraslavské pamětní knize se nachází zápis z roku 1896, že Česká obec sokolská udělila souhlas k používání tohoto gardového praporu s náboženskou symbolikou. Sokol byl spolek, který se nehlásil k žádnému vyznání, naopak byl antiklerikální. Prapor byl ukrýván až do roku 1878, kdy se objevil v průvodu při příležitosti svátku místního chudobince. Poté vedení obce nabídlo prapor zbraslavskému spolku dobrovolných hasičů, ten jej ale odmítl. Když byl posléze v roce 1887 na Zbraslavi založen Sokol, starosta města Martin Walter věnoval prapor nové jednotě.

Během světových válek byl prapor ukrýván a poté jej sokolové dali restaurovat. Mezitím nastala změna režimu a prapor se do jednoty už nevrátil. Dnes se nachází v depozitáři Středočeského muzea v Roztokách u Prahy.

PRAPOR PRO SOKOL

„Bylo to asi někdy v květnu, co mne tatínek vzal s sebou, když se šel k Mánesovi podívat, jak malba pokračuje, a také asi práci trochu popohnat, aby jistě byla k 1. červnu hotova. Mánesův atelier byl tehda v Krakovské ulici blízko Václavského náměstí. Byl to chudě zařízený pokoj s obyčejnými okny; a co nejvíce z návštěvy té mi utkvělo, byly jasné, milé oči, s kterými na mne mistr pohlížel, a pohovka, na kterou mne posadil. Měl na ní rozházeno plno cukrátek v papírkách, shrnul jich hromádku ke mně s pobídnutím, abych chroustala. Poslechla jsem ráda a dívala jsem se při tom na napjatou látku, na které pták již byl skoro hotov, a obdivovala jsem se paletě Mánesově, která se mi zdála ohromná. Mánes nebyl rychlý pracovník a nerad dal něco z ruky, co se mu nezdálo propracovaným. A tak malba praporu dost zvolna postupovala.“ Těmito větami vzpomínala později Renáta Tyršová na návštěvu v malířově ateliéru. Podle dochovaných fotek měl spolek první prapor obyčejně vypadající, s bílým pruhem uprostřed, na němž byl velkými písmeny nápis „Tužme se“. Okolní lemy měly červenou barvu, i žerď byla v červenobílých barvách. Hlavici tvořila dřevěná pozlacená soška stojícího dravce na kouli. Za druhé světové války prapor ukradli a zničili Němci. Dochovala se jen hlavice. Sokol se krátce po svém založení usnesl, že si nechá udělat prapor nový, pořádný. Zhotovitelem nemohl být nikdo jiný než Mánes. Fügner požadoval, aby prapor vyrobili čeští řemeslníci, Tyrš si naopak přál: *„Rychle, lehce, junácky stoupá Sokol vpřed, lehký, švarný, v postupu ničem nevadící musí též prapor jeho být.“*

Mánes nejdříve začal dodnes dochovanými studiemi hlav sokolských dravců. Prapor je malovaný olejovými barvami na červeném a bílém hedvábí a jeho rozměry jsou 1,99 × 2,15 m. Líc praporu je monumentálně pojatý. Na červené hedvábné straně se vyjímá stylizovaný pták sokol s mohutnými křídly souměrně rozpjatými a stojící na roztažených nohou, které se zatínají na bohatě zvlněné, do nápisového pole rozvinuté stuze. Pták hledící doleva je zde alegorií síly a odvahy. Stuha se nad hlavou sokola splétá do oblouku se sokolským heslem „Tužme se!“. Pták je namalován v bílé barvě s šedými stíny. Červené pozadí a modrá stuha společně s barvou sokola odkazují na českou trikoloru. Na bílé lící straně je ve středním pásmu majuskulou napsán „Sokol“. Horní a dolní třetinu praporové plochy vyplňuje ornament složený z řady stylizovaných květinových trsů. Po okraji praporu se táhne zvlněný červený lem. Červený je i nápis. Ornamenty jsou v šedomodré.

Mánes připravil též návrhy na další části praporu. Navrhl žerď i její kovový hrot, ten je 29 cm vysoký. Štítek s monogramem Sokola chrání na něm sedící plastický sokol se vzdušnými křídly, jako by se chystal vzlétnout. Jak bylo Mánesovým zvykem, dohlížel na řemeslné provedení hrotu praporu podle svých náčrtů. Součástí praporu byly i dvě hedvábné stuhy – bílá a červená. Ty nebyly jako prapor malovány, ale vyšívány stříbrem. Základním motivem je sokolský monogram dvakrát orámovaný obrubou, k níž se pojí rostlinný ornament s mřížkováním až na okraj stuhy. Vše je zakončeno třásněmi.

Ačkoli finance, zadání i výrobu praporu konzultoval s Mánesem Fügner, darovaly prapor Sokolu pražské dámy. Sokolové po 16. únoru 1862, tedy po založení Sokola, cvičili nejprve v Malypetrově soukromém tělocvičném ústavu. O dva měsíce později přišel starosta s informací, že pronajal prostorný a vzdušný sál U Apolla v Ječné ulici č. 27 (od roku

1945 v tomto objektu sídlí několik školských institucí). Bohužel pro spolek zde Sokol nevydržel dlouho. Pronájem byl po roce vypovězen a členové se narychlo stěhovali do prostor tmavého a stísněného konviktu. Ani zde nevydrželi sokolové cvičit dlouho, br. Fügner koupil pozemek v Žitné ulici, zde dodnes stojí první sokolovna jednoty Sokol Pražský.

Na 1. června bylo právě v sále U Apolla naplánováno slavnostní svěcení praporu. Spolek Sokol existoval v té době teprve necelé čtyři měsíce. V ten den údajně Mánes ještě dodělával drobné detaily před samým odevzdáním. Slavnost byla zahájena bratrem starostou Jindřichem Fügnerem a vystoupením pěveckého spolku Hlahol. Poté již následovalo slavnostní předání praporu do rukou členů Sokola Pražského. Této role se ujala významná česká spisovatelka, vlastenka a matka nového praporu Karolína Světlá. S touto čestnou funkcí spočívající například v dohlázení na průběh vyšívacích prací či organizování sbírek pro pořízení praporu se setkáváme dodnes. Karolína Světlá přednesla k přítomným národně laděnou řeč a přibila první hřebík do žerdi praporu. Každý ze stříbrných hřebů měl na své hlavičce vyryto heslo, které se při zatloukání provolávalo. Hesla byla následující: Láska k vlasti, Svoboda, Lidskost, Bratrství, Svornost, Ráznost, Neohroženost, Vytrvalost, Střídmost, Spravedlnost, Jarost, Čest a sláva. První a poslední hřebík zatloukla Karolína Světlá, po ní následovaly kmotry praporu: kněžna Thurn-Taxisová, Marie Riegrová, Kateřina Fügnerová, Berta Šteffková, Johanna Kolářová, Božena Křížková, Marie a Terezie Macháčkovy a Bohdanka a Klemeňa Hanušovy. Po zatloučení všech hřebů mohl být prapor předán čtyřem praporečnickům Sokola Pražského. Do svých rukou ho za všechny převzal urostlý muž se světlým

plnovousem bratr Doležal. Do žerdi praporu byla uložena věnovací listina, podepsaná všemi dámami, které prapor darovaly. Po ukončení slavnostního aktu předání praporu následovalo všeobecné cvičení. S tímto nápadem přišel Tyrš, který argumentoval, že slavnost tělocvičného spolku bez toho přeci nemůže být. Nešlo však o ledajaké vystoupení. Sokolové tehdy v sále U Apolla poprvé veřejně cvičili na české povely. Celou slavnost zakončil projevem jednatel spolku br. Edvard Grégr. Odpoledne se členové Sokola Pražského vydali na výlet do Krče. Na ulicích mávaly sokolskému průvodu davy lidí, při průchodu Nuslemi hráli hudebníci národní pochod. V Krči se sokolům dostalo halasného uvítání. Nový sokolský prapor byl nesen v čele průvodu. Slavnost svěcení praporu namaloval v roce 1926 Josef Kočí. Variant vytvořil víc, na jedné je rub praporu, na druhé líc. Liší se i složení účastníků a přihlížejících. Na obou variantách vidíme stát v první řadě mezi hosty i Josefa Mánesa. Zajímavostí je, že je zde ztvárněna i výše zmiňovaná nejednotnost v barevném nošení košil. Někteří krojovaní sokolové mají na sobě

barvu modrou. Na obraze s praporem natočeným sokolem směrem k divákovi v pravém popředí sedí Kateřina a Renáta Fügnerovy, obě v oblečené také v sokolském kroji. O slavnosti obšírně psaly Národní listy, že „lid náš v tomto spolku ctí zosobněnou myšlenku probouzející se národní síly“. Prapor utrpěl hned při prvním veřejném předvedení a Renáta Tyršová později vzpomínala, jak viděla malíře při práci na opravě. „Sešla jsem se s ním opět u nás v bytě, když po slavnostním rozvinutí praporu několik neděl nato prapor u nás v bytě opravoval. Prapor, který nebyl ještě dobře suchý, zmokl asi dvakrát, byl neopatrně stočen tak, že barva místy odprýskala a se polámala. Mánes měl prapor rozepjatý u okna v našem velkém modrém pokoji a dovolil, abych se na něj dívala, jak ze své ohromné palety štětcem nabírá barvy a opravuje poškozená místa na obrubě praporu.“ Mánesův prapor se stal součástí každého výletu a veřejného vystoupení Sokola při jakémkoli počasí. Praporu toto zacházení nesvědčilo, barvy se začaly znovu odlupovat, látka se třepila a prapor chátral. Když si Mánes v roce 1864 psal s paní Wanklovou

ohledně praporu pro pěvecko-čtenářský spolek v Blansku, na němž pracoval, zmínil se, že prapor sokolský i hlaholský opět viděl a jsou vlivem neobratného zacházení ve špatném stavu. Na začátku 80. let 19. století, ve snaze zachránit drobné Mánesovy práce, vyzvala Umělecká beseda spolky vlastníci Mánesem malované prapory, aby je nadále nepoužívaly a řádně je uložily. Sokol Pražský však svůj prapor patrně používal dál. V roce 1889 daroval Jindřich Trenkwald spolku kopii praporu, která nebyla již malovaná, ale na hedvábí vyšitá. Původní prapor se sokolové pokusili zrestaurovat, tento krok ale nebyl šťastný a prapor byl v jeho důsledku ještě více poškozen. Prapor se přestal používat a byl uložen do sbírek jednoty. K opravě již téměř rozpadlého praporu došlo až v roce 1912. Cvičící členové jednoty dali prapor restaurovat firmou J. Spott v Praze. Prapor byl rozšíť na dvě poloviny, složen z jednotlivých proužků a nití, následně byl napnut na nové hedvábí. Každá část byla zvlášť zarámována a zasklena. Rámy pro takto „rozebraný“ prapor navrhl architekt Josef Fanta. Obě části praporu vystavili v Scheinerově síni v sokolovně Sokola Pražského. Během fašistické okupace jej ukryli v uměleckých sbírkách Národního muzea, poté vyndali z rámu a převezli do Lán, kde přečkal zbytek války. V roce 1945 putoval zpět do Sokola Pražského. O 24 let později, roku 1969, byl již jako sbírkový předmět Muzea tělesné výchovy a sportu převezen do depozitáře v Zaječově. Zde byl uložen až do roku 1990. Veřejnost ho po dlouhých letech mohla poprvé spatřit 3. července 1990. Tehdy se stal součástí nové expozice Muzea tělesné výchovy a sportu v Praze v Tyršově domě, ve sbírkách Národního muzea je i dnes, stejně tak i jeho kopie z roku 1887. Sokol Pražský si po obnovení činnosti v 90. letech nechal zhotovit ještě jednu kopii Mánesova praporu. Tu užívá dodnes při různých slavnostních příležitostech. ☺

MÁNESOVY NÁVRHY SOKOLSKÉHO KROJE

Jednací řád vydaný ani ne měsíc po založení Sokola ustanovuje, že „kdo se k výletu dostaví, musí odznakem jednoty a co do kroje aspoň kazajkou, na níž se spolek usnesl, opatřen býti“. V ten moment započala dlouhá a táhlá diskuse trvající několik desítek let, na jejímž konci je podoba sokolského kroje, který na bratřech lze spatřit i dnes.

Jindřich Fügner byl už v dobách, kdy jako svobodný obchodník pobýval v Terstu, obdivovatelem Garibaldiho. Z Milána si objednal revolucionářovu bustu a menší rytinu, která společně s Kantem a Washingtonem visela nad postelí. Pro sebe a svou dceru Renátu také zakoupil garibaldiovskou červenou blůzu. Fügner, inspirován tímto italským vzorem, podal

návrh, aby se součástí sokolského kroje stala právě garibaldiovská červená košile. Sám v ní také začal chodit – takto oděn se dostavil ještě s několika bratry například na První přátelskou zábavu na Střeleckém ostrově 27. března 1862. Jednalo se však o velmi výstřední prvek. Někteří bratři proti takovému návrhu dokonce horlivě protestovali. Jedním z možných řešení mohla být záměna červené košile za modrou či bílou, jak bylo na schůzích o sokolském kroji také navrženo. Jindřich Fügner vyzval Josefa Mánesa k vypracování několika návrhů sokolského kroje zřejmě až v době, kdy už probíhala horlivá diskuse kolem barvy košile, neboť se v náčrtcích objevují převážně červené varianty. Nebyla to první Mánesova zakázka na toto

téma. Již tzv. „hledání národního kroje“ přinesl rok osmačtyřicátý jako důsledek každého revolučního hnutí a i spolek Slovanská lípa se tomuto tématu věnoval. Předchozí Mánesova zakázka na vytvoření kroje vycházejícího z československých lidových krojů byla zadána skrze prof. Soběslava Pinkase. Kroj si objednal v roce 1849 Skot nadšený českým folklorem. O třináct let později se tedy Mánes opět chopil příležitosti navrhnout všenárodní kraj pro sokoly. Inspiraci čerpal v tehdejší všeslovanském duchu u Jihoslovánů, Slováků a Poláků. V náčrtcích rozpoznáváme prvky tatranských goralů – rezná volnější košile přepásaná v bocích, slovenskou kabanici a halenu, modré polské kabátce, jihoslovanské

Jindřich
FügnerEduard
Grégr

pokrývky hlavy, slovácký klobouček s ozdobou atp. Na návrzích nejsou použity přiléhavé nohavice, protože se nezdály cvičencům praktické. Mánes ve svých studiích krojů věnoval pozornost i doplňkům, jakými byly šperky, nástroje a zbraně. Na návrhu předloženém sokolům se dvakrát objevuje sekerková hůl.

Návrhy byly zavěšeny v šatně spolku k hromadnému posouzení. Ani jeden z návrhů nebyl přijat ve své podobě, ale ustanovený kroj sestával z částí různých návrhů. Miroslav Tyrš spolu s Jindřichem Fügnerem se přiklonili k návrhu složenému z blůzy z lehké vlněné červené látky, kalhot z ruského rezného plátna a kloboučku. Některým bratrům se však stále nelíbila přílišná výraznost blůzy, proto se přes ni měla do budoucna obléknout čamara z černého orleánu, neboli kabát delšího střihu, rovněž podle jednoho z Mánesových návrhů. K čamaře byly poté přišity šňůry, aby se dala zavěsit na jedno rameno. Jejich přidáním byl navíc posílen slovan- ský ráz sokolského kroje, jelikož kabáty s řadou šňůrek a knoflíků, které se ve druhé polovině 19. století hojně nosily, odkazovaly zároveň k příslušnosti ke slovan- stvu a k vlastenectví. Červená blůza byla nahrazena červenou košilí, jejíž střih se mnohem více hodil k navrhované čamaře, později kajdě (saku). Ujal se zejména slo- vanský klobouček s povyhrnutou odstávající střechou, ten byl ale nakonec stejně nahrazen sokolskou čapkou, jak ji známe dnes. Kom- binace Mánesových návrhů byla přijata jen měsíc poté (10. dubna 1862), co se rozvířila debata o spo- lečném úboru. Poměrně brzy po schválení prvního sokolského kroje se objevily návrhy na jeho úpravy. Od druhé poloviny roku 1862 se navíc začaly množit stížnosti týkající se způsobů užívání kroje. Mnoho bratří neváhalo obléknout

košile v modrých, fialových i jiných pestrých barevných tónech, navíc kroj nosili i při neveřejném vystu- pování, čímž nerespektovali účely, pro které byl zhotoven. Často se v ulicích procházeli v sokol- ském kroji i nečlenové Sokola, což nebylo žádoucí. Řada různých umírněných doporučení, která byla vydávána, v praxi nic nezměnila. Ke skutečnému zpřísnění došlo až v září 1862. Od té doby hrozilo provinilcům v otázce odívání vyloučení ze spolku.

Ani posléze však stížnosti neuticha- ly, mnohem více se ale začaly týkat samotné podoby kroje a materiá- lů, z nichž byl zhotovován – ruské plátno rychle bledlo, kajda se značně opotřebovávala, kalhoty zastrčené do bot se třepily, košile se i nadále vyskytovaly v různých barvách, s nášivkami a z různých látek, objevovaly se také nejružnější druhy čapek. Kvůli kajdě zavěšené na šňůrách a nošené přes jedno rameno se sokolům přezdívalo „plátění husaří“. Mezi některými bratry se tak začala postupně obje- vovat nelibost v jejím nošení a opět začaly diskuse o podobě kroje. V dubnu 1864 byl nakonec ustálen kroj na základě podoby toho přede- šlého, jen klobouček byl nahrazen čapkou, která v návrzích nebyla. Díky tomu sokolský kroj nadále vycházel z původních nákresů Josefa Mánese. A tak je tomu doteď, ačkoli při prvním srovnání Máne- sových návrhů a sokolského kroje se může zdát, že z nich nevychází. Časem se ještě schválilo nošení rajtek – kalhot s vysokými jezdec- kými botami. Tento vycházkový kroj sokolové oblékají dodnes. V 90. letech 20. století bylo navrženo nové společenské oblečení, které ale také vycházelo z toho původní- ho, a tedy i z Mánesova. Postupem času vznikl a ustálil se vedle muž- ského kroje i ženský sokolský kroj, ale to byl Josef Mánes již mnoho let po smrti, stejně tak i zakladatelé a první členové Sokola. ⑤

PSALA PŘED 120 LETY

RENÁTA TYRŠOVÁ V OSVĚTĚ

Hlavní předmětem studia paní Tyršové byl ovšem Josef Manes. Děkujeme jí, že svými kritickými, duchaplnými, informativními statěmi vzbudila pro Manesa pravé pochopení, uchránila jeho význam a docenila nám jeho umění. Zvláště ve Světozoru, kdež psala umělecký referát a texty k ilustracím od r. 1885 nepřetržitě po 10 let, propagovala nám Manesa množstvím vroucně psaných a vždy nový průzor otvírajících statí. Ale i v Osvětě, Českém lidu, Národních listech pojednávala o Manesovi. Sbírala horlivě materiál k jeho životopisu, který tehdy mýnil vydání nakladatel Šimáček. Avšak veliké jiné, mnoho vzácného času zabírající práce ve spolcích a školách odvedly horlitelku pro Manesovo krásné umění od dokončení tohoto studia a než dospěla k cíli, vyšla zatím veliká monografie prof. Mádlů u Topiče. (F. V. Moravec, Renata Tyršová, Sokol č. 7, 1914.)

Z korespondence Josefa Manesa k jeho 80. narozeninám

Dne 12. května bylo tomu 80 let, co se narodil Josef Manes. Nerada bych, aby výročí toto ostalo nepovšimnuto, a považuji takřka za povinnost piety k památce Manesově, abych v tuto dobu v Osvětě zas jméno jeho připomněla. Přineslať Osvěta první rozsáhlejší životopis Manesův, z pera jeho starého druhá Herolda, hned v roce po smrti jeho; o deset let později podala obšírnou zprávu o souborné výstavě mistrově, a v Osvětě také bylo zdůvodněným slovem v článcích dr. Tyrše (r. 1879) a poukázáno k vlivu Manesova umění na mladé umělectvo, které se k dědictví jeho hlásilo.

Co tentokrát zde podávám, jest jen malý příspěvek k charakteristice našeho mistra. Osobnost jeho tak různě se obráží ve vzpomínkách osob rok za rokem řídnuoucích, kteréž ho znaly a s ním obcovaly, a individuálností a názory těchto známých jeho bezděky se přibarvuje, tak že každé bezprostřední svědectví, v němž povaha a způsob citění Manesova se zrcadlí, musí nám býti dvojnásob vítáno.

Takovým bezprostředním pramenem jest ovšem hlavně korespondence Manesova: bohužel jest jí poskrovnu zachováno, nebo aspoň přístupno. Listy, které Manes z ciziny

a z venkova sestře a snad bratru psával, byly – jak mě důvěrný přítel rodiny ujistil – Amalií Manesovou téměř úplně zničeny. Z toho, co náhodou se zachovalo, je zřejmo, jak hluboký pohled do vzájemných styků této rodiny umělců by listy tyto byly poskytl. Avšak Manesové byli lidé nervosně nedůtkliví a všelikého vynášení důvěrných záležitostí báli se až příliš úzkostlivě. „Spal pro Boha ihned toto psaní,“ čteme v dlouhém listě Amalií Josefovi do Mnichova zasláném, i stalo se jistě jen náhodou, že bratr sestřině důtklivě prosbě nevyhověl.

Již před lety pátrala jsem po korespondenci Manesově a tehdy se mi též laskavou ochotou dobrého přítele Manesova, zasloužilého moravského badatele dr. Wankla, dostala do rukou řadu dopisů, kteréž jsem, po jeho přání, do knihovny Českého musea uložila. Mnohý z dopisů těchto obsahuje zajímavé detaily o názorech Manesových na řešení úkolů uměleckých, a všechny zajímají nás jako zrcadlo, v němž ryzí, přese všechno oprávněné sebevědomí skromná povaha Manesova rozličnými podrobnostmi se obráží; skrze praktické otázky, jimiž se většina listů obírá, tam, kde pisatel náladě své dává průchod, probleskuje ona hluboká tesknost, která duši našeho velikého mistra sklíčovala, trpký pocit spoutaného orla, jemuž těsné

vězení „poměrů“ brání široké peruti k volnému letu rozepnouti. Osmero listů paní Wanklové do Blanska adresovaných jedná ponejvíce o praporu, jež hrabě Salm pěvecko-čtenářskému spolku Blanskému věnovati hodlal a jehož opatření v ruce Manesovy vloženo. Listy byly poslány r. 1864, asi od února do srpna, poslední pak na počátku zimy; nejsou datovány a jsou psány po německu. Manes byl pražské dítě a prošel tudíž v letech dvacátých a třicátých jen německými školami; později, když se v něm probudilo české vědomí, snažil se mu ovšem dát výraz spíše svým uměleckým citěním a tvořením než mluvnickými a pravopisnými studii. Nesmí nám tedy býti divno, když svou korespondenci s paní Wanklovou zahajuje takto psanou českou větou, patrně velmi pracně sestavenou: Milost paní! Racte odpustit že na Váš ctěný dopis německy odpovídám! Neměl jsem příležitost již dráhny čas abych v mě mateřské tolik zběhlosti pérem byl dosáhl abych nebyl posud chybám pravopisným, nebo do konce pravému nedorozumění vysazen“ – načež již pokračuje hned po německu, „a znovu za prominutí prosím, že teprve nyní k dobrotivému dotazu odpovídám. (Renata Tyršová, Z korespondence Josefa Manesa k jeho 80. narozeninám, Osvěta č. 6, 1900, zkráceno.)

SOKOLSKÁ MĚSTSKÁ HRA

Využijte dlouhých letních dnů a udělejte si výlet do hlavního města. Projít se můžete po poloprázdné Praze společně s naší Sokolskou městskou hrou, která vás provede po místech, kde se psaly sokolské dějiny. A ještě si u toho zaluštíte zajímavé šifry. Hra je pro členy Sokola zdarma.

Obecné informace o hře

Hra začíná u budovy T. J. Sokol Královské Vinohrady. Jedná se o hru, při které se pomocí řešení hravých šifer, hádanek a rébusů budete pohybovat po tematických stanovištích v centru Prahy.

	Hra je určena pro 2-4 členný tým		7 stanovišť
	Odhadovaná doba trvání 3-6 hodin		7 šifer/rébusů
	Délka trasy cca 5 km		7 kvízových otázek
	Hru je možno hrát celoročně		7 skrytých bonusů
	Lze projít s kočárkem (drobná omezení)		Zajímavé informace z historie Sokola

Co ke hře potřebujete?

- nabitý mobilní telefon nebo tablet s přístupem na internet
- psací potřeby (tužka, guma)
- dále se může hodit průhledná psací fólie, zápisník, tvrdé desky jako podložka, přenosná židlička
- čelovka, či jiný zdroj světla, pokud plánujete hru ve večerních hodinách
- teplé či nepromokavé oblečení na zimní měsíce, respektive deštivé počasí